

АНОТАЦІЯ

Разметаєв А.С. Окупаційні режими у сучасному політичному процесі: політико-інституційний вимір. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, 2021 рік.

Метою дослідження було визначення, на основі комплексного аналізу, теоретичних та емпіричних аспектів феномену окупаційних режимів на прикладах актуальних політичних практик і міждержавних конфліктів.

У першому розділі дисертаційного дослідження здійснено короткий огляд еволюції родового концепту – окупації, народженого у філософсько-правових трактатах мислителів Нового часу в контексті обмеження права на війну, а також в історичних умовах, що склались після Вестфальського миру 1648 р. Здійснено періодизацію історичного розвитку окупації. З'ясовано, що цілісна правова доктрина окупації формується після Віденського конгресу 1814-1815 рр. Доводиться, що саме в цей час з'являються перші окупаційні режими на територіях переможених держав, виробляються і приймаються загальновизнані писані правила окупації, які застосовуються у міждержавних війнах. Обґрунтовано, що базові принципи окупації закладені у так званій «Гаазькій доктрині», яку остаточно затверджено на міждержавній конференції у 1907 р., та яка залишається незмінною правовою основою для окупаційних режимів до теперішнього часу.

Здійснено компаративний аналіз концептів «окупація» та «окупаційний режим», що дозволило виявити їх особливості, спільні та відмінні характеристики, а також сформулювати універсальні дефініції. З'ясовано, що під поняттям «окупація» у сучасних роботах з міжнародного права розуміють форму іноземного військового контролю, тоді як політична наука, зазвичай, розглядає окупацію як особливу форму іноземного правління, ключовою

характеристикою якої є примусовий характер здійснення влади. У свою чергу, виявлено дві основні інтерпретації поняття «окупаційний режим»: по-перше, це правовий режим діяльності окупаційних і окупованих держав у період окупації, та, по-друге, це особливий тип політичного режиму. Встановлено, що окупаційні режими, по суті, є окремими випадками окупацій, які досягли певного рівня інституціоналізації, внаслідок чого існування таких режимів суперечить принципам тимчасовості статусу окупантів і збереження існуючого політичного порядку на окупованих територіях.

Визначено місце окупаційних режимів у типології політичних режимів. Відмічено аналітичний потенціал у виокремленні окупаційних режимів у специфічний тип, і, водночас, недоцільність їх аналізу у традиційній дихотомії демократія/автократія. За допомогою застосування неоінституційного підходу окреслено загальну структуру окупаційного режиму з виділенням таких складових: актори, стратегії та ресурси, правила гри (інститути) та контроль за їх виконанням. З урахуванням викладеного, дано авторську дефініцію окупаційного режиму як особливого типу політичного режиму з набором специфічних акторів, головним серед яких є окупант – іноземна держава або міжнародна організація, що встановлює та здійснює пряме чи опосередковане управління територією іншої держави або нації, право на самовизначення яких отримало міжнародне визнання, без набуття ним суверенітету над цією територією. Для цілей дослідження встановлено період часу не менше одного року, щоб кодувати певні ситуації як окупаційні режими.

Здійснено огляд джерельної бази дослідження сучасних окупаційних режимів. Констатовано недостатній ступінь розробки відповідної проблематики у політологічних джерелах. Водночас, використано теоретичні напрацювання вчених у галузі міжнародного права, що дало змогу імплементувати у політологічний аналіз окупаційних режимів концепцію ефективного територіального контролю.

У другому розділі, згідно з визначеною структурою, розглянуто специфіку акторів окупаційних режимів постбіполярного періоду, стратегій та

ресурсів, які мають у своєму розпорядженні ці актори, а також здійснено політологічну експлікацію поняття «ефективний контроль» у його кореляційному зв'язку із «правилами гри» в окупаційних режимах.

Виділено окупантів і окупованих як домінуючих і підпорядкованих акторів, відповідно. Констатовано, що у постбіполярний період суб'єктний склад окупантів розширився: окрім держав, окупантами можуть вважатися міжнародні організації, які здійснюють управління територіями замість місцевих урядів. Окреме місце відведено довіреним особам – недержавним акторам, які займають проміжне становище між окупантами та окупованими та здійснюють від імені перших владні функції на окупованих територіях. За допомогою розподілу акторів, які здійснюють безпосереднє управління окупованими територіями, запропоновано авторську класифікацію режимів із виокремленням трьох підтипів окупаційних режимів: державні, міжнародні та за довіреністю. На основі вказаної класифікації сформовано набір даних за період 1991-2020 рр., до якого включено 24 кейси. Серед окупованих виділено місцеві еліти та групи опору як акторів, здатних у довгостроковій перспективі впливати на стабільність та ефективність окупаційного режиму.

Обґрунтовано, що окупанти та окуповані як суб'єкти соціально-політичної взаємодії спираються на певні стратегії та ресурси з метою досягнення власних цілей. У зв'язку з цим, виявлено, що окупантам доступний набір із чотирьох стратегій: примусу, кооптації, стимулювання та експропріації, тоді як окуповані мають вибір серед трьох стратегій: колабораціонізму, нейтралітету та опору. Розроблено модель кореляції стратегій та ресурсів окупантів, за допомогою якої продемонстровано зв'язок між витратами ресурсів і лояльністю місцевих акторів. Детально розглянуто феномен опору через призму декількох теорій, що пояснюють вибір місцевими акторами цієї стратегії: націоналізму, структур можливостей, зовнішньої загрози та політичної дезорганізації. Проаналізовано обсяги військових ресурсів у дихотомічному співвідношенні окупант/законний суверен на прикладах триваючих окупаційних режимів.

З метою пояснення особливостей забезпечення тривалого управління окупованими територіями здійснено комплексний аналіз концепції ефективного контролю. З'ясовано, що доктринальний підхід базується на ефективному територіальному контролі, де одним із головних критеріїв реальної здатності управляти чужими територіями є фізична присутність збройних сил окупанта. На основі огляду практики міжнародних судових органів виявлено застосування так званих «тестів ефективного контролю» у справах, пов'язаних з сучасними збройними конфліктами, при визначенні ступеня відповідальності держав за дії недержавних суб'єктів у цих конфліктах. Встановлено, що існують різні тести ефективного контролю в залежності від порогу для присвоєння поведінки недержавних акторів державам: від високого рівня іноземної участі через безпосереднє керівництво військовими операціями та фактичну присутність збройних сил окупанта на чужій території до гнучких критеріїв невійськової підтримки довірених осіб, які протидіють законній місцевій владі.

Водночас, констатовано, що існуючі тести концентруються на питаннях визначення іноземного контролю територій та/або місцевих акторів, однак залишають поза увагою неформальні інституційні чинники, де-факто дотримання акторами «правил гри» в окупаційних режимах. На сучасних прикладах Афганістану та Іраку продемонстровано, що припинення окупаційних режимів в цих країнах відбулось внаслідок фактичної зміни правил гри не на користь окупантів, а не процесів у вигляді формальної передачі влади національним урядам та виведення з їх територій іноземних збройних сил. На основі розглянутих прикладів зроблено висновок про слабку кореляцію між ресурсами, які витрачаються окупантом, і стабільністю окупаційного режиму. У підсумку, запропоновано авторське бачення ефективного контролю як забезпечення окупантом і його довіреними особами виконання формальних і неформальних «правил гри» в політичній діяльності місцевих акторів окупованих територій з метою підтримання стабільного функціонування окупаційного режиму.

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячено комплексному політологічному аналізу російських окупаційних режимів у Криму, в Донецьку та Луганську. За допомогою івент-аналізу подій 2014 р. уточнено часові рамки встановлення Російською Федерацією та її довіреними особами ефективного контролю цих українських територій, з'ясовано перипетії інституціонального розвитку окупації та формування двох сталих окупаційних режимів. Встановлено, що як у Криму, так і на Донбасі на початковому етапі окупантом ефективно поєднано стратегії примусу та кооптації місцевих акторів. При цьому, з'ясовано, що в Криму значну роль зіграв фактор колабораціонізму місцевих еліт, тоді як на Донбасі окупантом надано активну підтримку незаконним збройним формуванням, що виступили в ролі його довірених осіб. Доведено, що в Криму, на відміну від Донбасу, сформувався один стабільний центр опору в особі Меджлісу кримськотатарського народу, феномен якого пояснюється за допомогою порушення окупантом балансу політичних сил на півострові не на користь кримських татар. За допомогою емпіричних даних відображено особливості реалізації окупантом та його довіреними особами стратегій стимулювання окупованих територій та експропріації їх ресурсів. У підсумку, констатовано що в Криму окупант обрав класичний спосіб прямого управління територією, а в Донецьку та Луганську сформував маріонетковий режим за довіреністю, який, через інституційну неспроможність місцевих акторів, поступово переходить під безпосередній контроль цивільних і силових відомств Російської Федерації.

З метою визначення перспектив трансформації окупаційних режимів у Криму, в Донецьку та Луганську здійснено огляд різних сценаріїв розвитку російсько-українського конфлікту, розроблених українськими вченими та аналітиками. Запропоновано власний набір імовірних сценаріїв трансформації окупаційних режимів, які необхідно враховувати українській владі при розробці та реалізації заходів протидії державі-агресору.

Ключові слова: окупація, окупаційний режим, суверенітет, ефективний контроль, окупант, довірені особи, опір, колабораціонізм, стратегії, ресурси

ABSTRACT

Razmietaiev A. S. Occupation regimes in the modern political process: political and institutional determination. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The aim of the study was to determine, theoretical and empirical aspects of the occupation regimes phenomenon based on a comprehensive analysis on the examples of current political practices and interstate conflicts.

In the first chapter of dissertation it has been made a brief overview of the generic concept evolution – occupation, arisen in the philosophical and legal treatises of the Modern age thinkers in the context of the right to war restriction, as well as in the historical conditions after the Peace of Westphalia in 1648. It was realized the division into periods of the historical development of occupation. It was found that the integral legal doctrine of occupation was formed after the Congress of Vienna in 1814-1815. It was proved that at this particular time the first occupation regimes appeared in the territories of the defeated states, it were developed and adopted the generally accepted written rules of occupation, applied in the interstate wars. It is substantiated that the basic principles of occupation are laid down in the so-called "Hague Doctrine", which was finally approved at the international conference in 1907, and which remains the unchanging legal basis for the occupation regimes till nowadays.

It was made a comparative analysis of the concepts "occupation" and "occupation regime", which allowed to identify their features, common and distinctive characteristics, as well as to form universal definitions. It has been determined that the term "occupation" in modern works of international law is understood as a form of foreign military control, while a political science usually considers occupation as a special form of foreign rule, which key characteristic is the enforcement nature of government. Therefore, it was identified two main interpretations of the "occupation regime" concept:

firstly, it is the legal regime of the occupying and occupied states during the occupation period, and, secondly, it is a special type of political regime. It has been established that the occupation regimes are the separate cases of occupations which have achieved a certain level of institutionalization, as a result of which the existence of such regimes contradicts the principles of temporary status of occupiers and the existing political order preservation in the occupied territories.

It was determined the place of occupation regimes in the political regimes typology. It was distinguished the analytical potential in the occupation regimes separation into a specific type, and, at the same time, the inexpediency of their analysis in the traditional democracy / autocracy dichotomy. Using the neo-institutional approach, it was determined the general structure of the occupation regime with the following components: actors, strategies and resources, rules of the game (institutions) and control over their implementation. Having regard to the above, it was given the author's definition of the occupation regime as a special type of political regime with a set of specific actors, which chief is the occupier – a foreign state or international organization that establishes and executes direct or indirect rule of the another state or nation, whose right to self-determination received the international recognition, without the sovereignty receiving over this territory. For the purposes of study it was established a time period of at least one year to encode certain situations as occupation regimes.

It has been executed a review of literature and works of modern occupation regimes research. It was stated the insufficient degree of the corresponding issues development in political studies. At the same time, it was used the theoretical developments of scientists in the international law field, which gave an opportunity to implement the concept of the effective territorial control in the political science analysis of occupation regimes.

The second paragraph, according to the defined structure, considers the specifics of the occupation regimes actors of the post-bipolar period,

strategies and resources available to these actors, as well as it was made a political science explication of the "effective control" concept in its correlation relation with "rules of the game" in occupation regimes.

It was distinguished occupants and occupied as dominant and subordinate actors, respectively. It was stated that in the post-bipolar period the subjective composition of the occupiers has expanded as follows: apart from the states, the occupiers can be considered the international organizations which govern the territories instead of local governments. A special place is given to the proxies – non-state actors who occupy an intermediate position between the occupiers and the occupied and perform on behalf of the first the government functions at the occupied territories. With the help of actors distribution who directly govern the occupied territories, it was proposed the author's classification of, distinguishing three subtypes of occupation regimes: governmental, international and by proxy. Based on this classification, it was formed a data set for the period 1991-2020, which includes 24 cases. Among the occupied, it has been determined the local elites and resistance groups as actors capable to influence the stability and effectiveness of the occupation regime over a long period.

It was substantiated that the occupiers and the occupied as the subjects of socio-political interaction referred on certain strategies and resources in order of their own goals achieving. In this regard, it was found that the occupiers have access to a set of four strategies: coercion, co-optation, inducement and expropriation, while the occupied have a choice of three strategies: collaborationism, neutrality and resistance. It was developed a model of strategies and resources correlation of the occupiers, showing the relationship between the cost of resources and loyalty of local actors. It was examined in details the resistance phenomenon through the prism of several theories explaining the choice of this strategy by the local actors: nationalism, opportunity structures, external threats and political dislocation. It was analyzed the volumes of military resources in the dichotomous ratio of

occupier/legitimate sovereign on the examples of the ongoing occupation regimes.

In order to explain the features of longtime government of the occupied territories, it was made a comprehensive analysis of the effective control concept. It was found that the doctrinal approach is based on the effective territorial control, where the physical presence of the occupier's armed forces is one of the general criteria for the real ability of foreign territories government. On the basis of the international judicial authorities practice review it has been determined the use of so-called "tests of the effective control" in cases related with the modern armed conflicts in the responsibility degree determination of states for the actions of the non-state actors in these conflicts. It has been established the existence of different tests of the effective control depending on the stage of behavior's determination of non-state actors to the states: from a high level of foreign participation through direct command of military operations and the actual presence of the occupying forces in foreign territory to flexible criteria power.

At the same time, it was stated that the existing tests focus on the issues of foreign control determination of territories and / or local actors, but they ignore the informal institutional factors, de facto compliance of actors "rules of the game" in the occupation regimes. At the modern examples of Afghanistan and Iraq it has been shown that the occupation regimes cessation in these countries were made due to the change of the game rules not in favor of the occupiers, rather than a formal transfer of power to national governments and the withdrawal of foreign troops. Based on the considered examples, it was concluded about the weak correlation between the resources spent by the occupier and the occupation regime stability. As a result, it was proposed the author's vision of the effective control as the guarantees given by the occupier and his proxies to comply with formal and informal "rules of the game" in the political activities of local actors of the

occupied territories in order to maintain the stable operation of the occupation regime.

The third paragraph of the thesis is devoted to a comprehensive political analysis of Russian occupation regimes in the Crimea, Donetsk and Luhansk. With the help of the event-analysis of 2014 it was determined the timeframe of the Russian Federation and its proxies establishment of the effective control over these Ukrainian territories, it was specified the vicissitudes of the occupation institutional development and the formation of two long-term occupation regimes. It has been established that both in the Crimea and in the Donbas, at the initial stage, the occupiers effectively combined the strategies of coercion and co-optation of the local actors. At the same time, it was found that in Crimea the factor of collaborationism of local elites played a significant role, while in Donbass the occupiers provided an active support to the illegal armed groups acted as its proxies. It has been proved that in Crimea, unlike in Donbass, it was formed a stable center of resistance represented by Mejlis of the Crimean Tatar people, which phenomenon is explained by the occupier's imbalance violence of the political forces on the peninsula. By the means of the empirical data it was reflected the implementation peculiarities by the occupier and his proxies of strategies of the occupied territories inducement and their resources expropriation. As a result, it was stated that in Crimea the occupier chose the classic method of the direct rule, and in Donetsk and Luhansk he formed a puppet regime by proxy, which, due to the institutional failure of local actors, gradually comes under the direct rule of civil and law enforcement agencies of Russian Federation.

In order to determine the prospects of the occupation regimes transformation in the Crimea, Donetsk and Luhansk, it was made a review of different scenarios of the Russian-Ukrainian conflict development, realized by the Ukrainian scientists and analysts. It was proposed the inherent set of probable scenarios of the occupation regimes transformation has, which the

Ukrainian authorities need to take into account at the moment of the approaches developing and implementing to resist the aggressor state.

Key words: occupation, occupation regime, sovereignty, effective control, occupier, proxies, resistance, collaborationism, strategies, resources

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

1. Разметаєв А.С. Феномен окупації у політологічному контексті: сутність та генеза. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки, збірник наукових праць. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2017. Вип. 2 (14). С. 185-197.

2. Разметаєв А.С. «Ефективний контроль» як базовий концепт сучасного дискурсу окупаційних режимів: політико-інституційний вимір. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки, збірник наукових праць. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2018. Вип. 1 (15). С. 142-155.

3. Разметаєв А.С. Сучасні окупаційні режими: огляд концептуальних інтерпретацій. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки, збірник наукових праць. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди*. Вип. 1 (17). С. 169-188.

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, включених до міжнародних наукометричних баз

4. Razmietaiev A. International administration In Donbas: ways of implementation on the basis of experience of peacekeeping processes in the Balkans and in East Timor. *De securitate et defensione O bezpieczeństwie i obronności*. No 1(5). 2019. P. 135-143.

5. Разметаєв А.С. Поняття «окупаційний режим» у сучасному міжнародно-політичному дискурсі. *Evropský politický a právní diskurz*. Vol. 7, Iss. 2. 2020. С. 13-23.